

EEDER
EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ
ISSN: 2602-4616

Cilt IV, Sayı II, Ekim 2020

Yazar

Nuray ALPER

TOBB Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, nurayalper1983@gmail.com ORCID:
0000-0001-5465-7110

Değerlendirilen Yayının Bilgileri

Kitap Adı: *Siyah Endişe: Bir Asır Sonu Anlatısı Olarak Halit Ziya Uşaklıgil Edebiyatı*
Derleyenler: Deniz Aktan Küçük-Murat Narcı
Yayınevi: İletişim Yayınları
Yayın Yeri ve Yılı: İstanbul 2019 (1. Baskı)
Sayfa Sayısı: 360
ISBN: 978-975-05-2692-3

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Yayın Değerlendirme
Gönderim Tarihi: 16.07.2020
Kabul Tarihi: 21.09.2020
Yayın Tarihi: 25.10.2020
Sayfa Aralığı: 268-272

Kaynak Gösterme

Alper, Nuray (2020). “Siyah Endişe: Bir Asır Sonu Anlatısı Olarak Halit Ziya Uşaklıgil Edebiyatı”, (Yayın Değerlendirme), *Edebî Eleştiri Dergisi*, C IV, S II, s. 268-272.

Servet-i Fünun edebiyatının etkin ve karakteristik isimlerinden Halit Ziya Uşaklıgil, Batı'yı merkez edinen yaklaşımın edebiyata yerleşmesinde önemli bir rol üstlenir. Sanatçı, yeni edebiyatın inşası için gereksinim duyduğu “yeni insan tipi”ni Türk edebiyatında oluşturmaya çalışırken edebiyatın pek çok türünde eser verir. Bunların içinde onun *Sefile* ile başlayarak *Mai ve Siyah* ile olgunlaşma sürecine giren ve adından çokça söz ettiren romanları kadar hikâye, mensur şiir, tiyatro, nesir, anı, eleştiri gibi türlerde de eserleri bulunur. Realist ve natüralist bir yazar olan Halit Ziya'nın sanatsal yapıyı öncelediği eserlerinin daha iyi anlaşılıp anlamlandırılabilmesi için

onun eser verdiği tüm alanlara vâkıf olmak ve bütünlüklü bir okuma yapmak zarureti doğmaktadır. Bu bağlamda 28-29 Nisan 2016 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen “Siyah Endişe: Bir Asır Sonu Anlatısı Olarak Halit Ziya Uşaklıgil Edebiyatı” başlıklı sempozyumda sunulan bildirilerin bir kısmının yazarları tarafından genişletilerek bir kitapta toplanması, ilgisine Halit Ziya'nın eserlerine toplu bir bakış imkânı sunmaktadır.

Deniz Aktan Küçük ile Murat Narcı tarafından derlenen ve ilk baskısı 2019'da İletişim Yayınları'ndan çıkan kitap, 360 sayfadan oluşmaktadır. Siyah bir fon üzerine yeşil harflerle yazılan *Siyah Endişe*'nin, “Bir Asır Sonu Anlatısı Olarak Halit Ziya Uşaklıgil Edebiyatı” alt başlığında ve derleyenlerinde krem bir renk tercihi yapılmıştır. Sade, gerçekçi ve karanlık olduğu halde okuru kendisine kilitleyen kapak görseli, bu hâliyle kitap içeriği ile bütünleşen bir yapı sergilemektedir. Eleştiri ve inceleme türünde yayımlanan eserin giriş kısmı “İçindekiler” bilgisine ayrılırken devamında Deniz Aktan Küçük ve Murat Narcı'nın yedi buçuk sayfalık sunuş yazıları bulunuyor. Sunuşta sempozyumun kitaba dönüşme süreci değerlendirilirken kitapta yer alan makaleler hakkında da özet bir bilgilendirme yapılıyor. Buna göre Halit Ziya'nın ilk metinlerinden son metinlerine, romanlarından tiyatro eserlerine, mensur şiirlerinden hikâyelerine, otobiyografik metinlerinden edebiyat eleştirilerine uzanan tür çeşitliliği içerisinde okunacak makalelerin “bir yandan Halit Ziya edebiyatına dair yeni ve özgün bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığı, diğer yandan da 19.yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başının toplumsal ve kültürel atmosferini farklı açılardan tartışmaya açtığı” (s. 7) söyleniyor.

Yapıtın ilk kısmı Halit Ziya'nın romancılığını değerlendiren makalelerden/yazılardan oluşmaktadır. İlk makale Zeynep Uysal tarafından kaleme alınan ve kitaba adını veren “Siyah Endişe”dir. Halit Ziya'nın modern romanın kuruluşundaki yerini vurgulayan çalışmada yazarın romancılığının ve roman anlayışının nasıl şekillendiği, romantik anlayışın etkisiyle yazılan romanlarından

realist anlayışa hâkim olgunluk dönemi eserlerine uzanan serüveni, bununla birlikte Oğuz Atay üzerindeki tesiri incelenmektedir. Makalede Oğuz Atay'ın Halit Ziya ile akrabalığını temellendirdiği satırlara yer verilirken Halit Ziya'nın Atılğan, Bener, İlhan Berk, Tomris Uyar ve en çok da Tanpınar üzerindeki etkilerine de değinildiği görülmektedir. Sanatçının ortaya koyduğu yeni yazı dili ve biçimi ile birlikte cemiyetten kopuşunun doğurduğu bireyselleşme sancularına dikkat çekilmektedir. "Gönüllü Kurbanlığın Cisim Hâli: Sefile" başlıklı yazıda ise Didem Arvas, Halit Ziya'nın emekleme dönemi eseri olduğu için geri planda bırakıldığını söylediği *Sefile*'ye kurbanlık mekanizmaları açısından bakıyor. Yazarın diğer eserlerinden farklı bir noktada değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizen makale, romanın başkahramanı Mazlume'yi okurla kurduğu empati, kendinden vazgeçerken ortaya koyduğu öznellik hâli, bireysel ahlak anlayışı, toplum kabullerine karşı gösterilen direniş gibi konular ışığında tetkik ediyor. Kitapta Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah*'ı farklı açılardan ele alan beş makale yer almaktadır. Bunlardan ilki Erol Köroğlu'nun "*Mai ve Siyah*'ın Doğal Olmayan Odağı" adlı çalışması. Makalenin romanın baş karakteri Ahmet Cemil ile *Felâtn Bey ve Rakım Efendi*'nin Rakım'ı arasındaki bağlantıyı çözümlenmeye odaklı tavrı, "sabit dahili odaklanma" tekniğinden romana bakıyor. *Mai ve Siyah*'ın kendisinden önce yazılan romanlarla ilişkisi saptanırken, 25 yıllık roman üretme biçimini geride bırakan yapısı irdeleniyor. Monica Katiboğlu ise Ahmet Cemil'in oluşturmaya çalıştığı yeni bir estetik dil ve şiir yaratma çabasına "*Mai ve Siyah Romanında Dil Ötesi Uygulama*" adlı makalesiyle ışık tutuyor. Makale, roman kahramanlarından Hüseyin Nazmi'yi de yeni dil projesi içinde değerlendiriliyor. Hülya Bulut *Mai ve Siyah*'ı "Bir Edebiyat Alanı İnşası ya da Kurmacanın İçinden Kurmacanın Dışına Yansıyanlar" yazısıyla Bourdieu'nün *Sanatın Kuralları* adlı yapıtından yola çıkarak Flaubert'in *Duygusal Eğitim*'i ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Karşılaştırmalı bir yöntem ışığında *Mai ve Siyah*'ın Arthur Schnitzler'in *Der Weg ins Freie* si ile mukayesesini ise Zeynep Arıkan'ın "Doğu'nun Batısı, Batı'nın Doğusu: Ahmet Cemil ve Georg'un Sanatla İmtihanı" makalesinde görüyoruz. Arıkan, İstanbul ve Viyana'da kaleme alınan iki ayrı roman kahramanının kader birliğini Batı'dan tarihsel ve sosyo-ekonomik koşullar sonucu dünyaya yayılan roman türüne bağlıyor. Ahmet Cemil ile Georg'un geçmiş ve hayatta girdikleri çatışmanın nedenlerinde bulunan ortaklıkta makaleye ışık tutuyor. "Zamanımızın Bir Kahramanı: Ahmet Cemil" adlı çalışmasıyla Seval Şahin de Ahmet Cemil'i zamanın kültürel ortamı ve politik zemini üzerinden ele alıyor; karakterle kendisinden önce ve sonra yazılan pek çok metin arasında benzerlik tespiti yapıyor. Çalışmada Namık Kemal'in *Gelibolu Mektubu* ile başlatılan ve Abdülhak Hamit'in tabiata bakışı merkezinde ilerletilerek Samipaşazade Sezai'nin ayrıntıları edebiyata sokmasına bağlanan Ahmet Cemil algısının, Tevfik Fikret'in "Süha ile Pervin"i, Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey*'i, Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak*'ındaki Hakkı Celis karakteri, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'undaki Mümtaz Bey'i, Sait Faik'in *Lüzumsuz Adam*'ı, Yusuf Atılğan'ın *Aylak Adam*'ı, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ı, Vüs'at O. Bener'in *Bay Muannit Sahtegi'nin Notları* üzerindeki etkileri gözlemleniyor. Uşaklıgil'in olgunluk dönemi eserlerinden *Aşk-ı Memnu*, Gül Mete Yuva'nın "Yaşasın Yeni Dünya!" adlı makalesinde *Mai ve Siyah* romanı ile yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilirken, yazarın *Selife* ve Ahmet Mithat'ın *Müşahadat* romanlarındaki karakterlerle karşılaştırılıyor. Detaycılık, para, modern sınıflı toplum, beni merkez edinen anlayış, yeni cinsel kimlikler ve yeni roller gibi alt başlıklar altında *Aşk-ı Memnu*'nun yeni bir anlayışı temsil ettiği izaha

çalışılıyor. Zuhale Erođlu Koşan'ın "Bir Kontrol Mekanizması Olarak Edebiyat İş Başında" yazısında 19.yüzyılın realist yazarlarının kadının konumunu merkeze alan eserleriyle, Thomas Hardy'nin *Tess of The D'ubberilles* ve Leo Tolstoy'un *Anna Karenina*'sı Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* adlı romanı ile birlikte okunuyor ve ele alınan her üç romanda kadına dair ortaklıklar tespit ediliyor. Halit Ziya Uşaklıgil'in metinlerinde ışığın anlam alanına eğilen Murat Narcı da "Muvazi Anlar ya da Sonsuz Işık: Uşaklıgil Evreninde Zamansız Sadmeler" inde *Sefile*, *Nemide*, *Ferdi ve Şürekâsı*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar*'ı Baudelaire'in ışık izleğinden yola çıkarak inceliyor. Yüce Aydoğan "Halit Ziya'nın Adresleri: Geç 19. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Mevcudiyetin Verilme Biçimlerine Dair Bir Kurama Doğru" da sanatçının metinlerini tarihyazımı ve sanat arasında okuyor. Buradan hareketle dönemin posta sistemine giden ve postacı, yazma ve okuma arasındaki mesafeyi somutlaştıran bir tutumun izlerini sürüyor.

Kitabın ilk 160 sayfalık kısmı Halit Ziya'nın romancılığı üzerine yazılan makalelerden oluşurken Fatih Altuğ'un "Mecralar Arasında Hareket, Beden ve Şiddet: "La Danse Serpentine" ve "Mösyö Kanguru'yu Birlikte Okumak" adlı çalışması ile Uşaklıgil'in hikâyeciliğine geçiş yapılıyor. Makalede "Mösyö Kanguru" detaylı ve çok yönlü bir biçimde incelenirken Loie Fuller'in dansını ve Tevfik Fikret'in "La Danse Serpentin" ini de kapsayan bir okuma gerçekleştiriliyor. Mösyö Kanguru'nun oluş sürecini hareketler, duygulanımlar, karşılaşmalar üzerinden inceleyen makale hikâyenin kapanımına izin vermeyen bir duruşun izlerini sürüyor. Deniz Aktan Küçük'ün *Şadan'ın Gevezelikleri*'nden "Demiryolu Hikâyecileri"ne: Makinanın Düzeninde Hikâye Anlatıcısı Olmak" adlı makalesi, "Şadan'ın Gevezelikleri"ni kurgu yapısı içinde anlamlandırırken trenle zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışan bir detaylandırmaya gidiyor. *Şadan'ın Gevezelikleri* merkezinde yazılan bir diğer makale de Olcay Akyıldız'ın Avrupalı kadına dair yerleşik bir fanteziyi kurgusökümcülük üzerinden irdeleyen "Bir Hayalin Şiiri: Avrupalı Kadınlara Dair Fantazilerin Bir Parodisi Olarak "Şadan'ın Gevezelikleri" adlı çalışmasıdır. Kitapta yer alan son hikâye incelemesi Zeynep Uysal'ın dünya edebiyatına ait bir motif olan pygmalion anlatılarını konu alan ve Halit Ziya'nın *Bir Yazın Tarihi*'ndeki "Sevda-yı Seng"i ile ilişkilendirdiği "Asır Sonunda Bir Pygmalion Temsili: Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sevda-yı Seng* Öyküsü" adlı makalesidir. Sadeleşmiş adı "Çetin Sevda" olan hikâyenin mitik figürlerle alakalandırılması ve pygmalionesk karakterler üzerinden incelenmesi sadece hayal kırıklığıyla biten aşk hikâyelerinden biri olarak görülen metne değil Halit Ziya'ya da farklı bir gözle bakılmasını amaçlıyor.

Diğer yandan *Siyah Endişe*'de sanatçının etkilendiği Fransız yazarlar ışığında tiyatro üzerine yazılarını, telif oyunu ve uyarlamalarını konu alan kapsamlı bir makaleye de yer verilmiştir. Ecra Dicle'nin kaleme aldığı "Küçüklüğünden Beri Tiyatro İptilasına Aşılannış Olduğundan: Halit Ziya'nın Tiyatro ile İştigali" adlı makale Meşrutiyet dönemindeki tiyatro ortamını masaya yatırmakla kalmayıp Halit Ziya anlatılarında ana metin ve yan metin unsurlarına yer vererek yazarın tiyatro metinlerine yöneltilen eleştirilere de eğilmektedir. Burada Halit Ziya'nın sahne dilinin kuruluşundaki anlatisallık tetkik edilerek tiyatro oyunlarına hükmeden roman yazıcılığı da merkeze alınıyor. Bundan sonra Veysel Öztürk "Genç Bir Yazarın Şiirle İmtihani: Halit Ziya Uşaklıgil'in Mensur Şiirleri" incelemesinde mensur şiirin 19.yüzyıldaki dönüşümünü Baudelaire'nin konu hakkındaki fikirlerinden ve

Uşaklıgil'e etkisinden hareketle sanatçının mensur şiir içindeki konumlanmasını tartışıyor. Mensur şiir bir arayışın, aradalığın, anlatım krizinin yansıması olarak ortaya çıkarılıyor. Pelin Karahan "Bir Acı Hikâye'nin Gizemli, Kayıp Metinlerinde Geçmişin İzini Sürmek" makalesinde Uşaklıgil'in *Bir Acı Hikâyesi*'ne, oğlu Vedat'ın ardından kaleme aldığı satırlara eğiliyor. Halit Ziya'nın oğlunun ölümünün aslında bir tercih ya da seçim değil, zorunluluk olduğunu kanıtlama çabasının saptandığı cümlelerde söylenenlerden çok, okurun doldurması beklenen boşluklar üzerinde duruluyor. Makalede *Bir Acı Hikâye* ile birlikte, Selim İleri'nin *Bir Acı Hikâye* üzerine kaleme aldığı yazısının bıraktığı boşluklar da tartışılıyor. Erkan İrmak'ın "Unutulmuş Bir Hikâye: Hayalîyun-Hakikiyun ve Hakiki Halit Ziya" adlı makalesinde sanatçının 1887-1888 yıllarında *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen, 1891-1892'de de kitap olarak yayımlanan ve edebiyat tarihimizin en büyük unutulmuşlarına maruz kaldığı söylenen *Hikâye* adlı çalışmasına mercek tutularak metnin, sanatçının sonraki eserlerindeki yönlendirici yönüne dikkat çekiliyor. Kitabın son makalesi olan "Ahmet Mithat Efendi ile Halit Ziya 19. Yüzyıl Osmanlı Romanının İmkânlarını Tartışırken: Edebî Beğeni Kime ve Neye Hizmet Etmeli?" de ise İpek Şahbenderoğlu, *Hikâye*'nin Türk Edebiyatı'na sunduğu imkânları daha ileri bir merhaleye taşıyarak Ahmet Mithat Efendi ile Halit Ziya'nın Osmanlı romanı üzerine yaşadıkları edebî tartışmayı açıyor.

Bir asır sonu anlatısı olarak okurla buluşturulan ve Halit Ziya Uşaklıgil'in romancılığında hikâyeciliğine, edebiyat eleştirilerinden otobiyografik metinlerine, tiyatro eserlerinden, mensur şiirlerine farklı noktalardan yaklaşıp tartışan *Siyah Endişe*, içerdiği yirmi makale ile Halit Ziya edebiyatçılığının anlamlandırılmasına imkân tanımının ötesinde bir dönem okumasına da zemin oluşturuyor. Yapılan tetkik ve analizlerde sanatçının Türk edebiyatına olan katkılarının vurgulanması kadar mensur şiir ya da tiyatro gibi türlerdeki tavrı göz önünde bulundurularak kaleme alınan eleştirel yaklaşımlar da son derece önem arz ediyor. Halit Ziya'nın etkilediği ve etkilendiği isimlerin yanı sıra, etkilediği ve etkilendiği eserler üzerinden bir tespit yapılması ve çalışmalar içerisinde karşılaştırmalı metin tenkidine yer verilmesi, yorum kalitesinin artmasına da imkân tanıyor. Bir roman ya da hikâyenin birden çok kişi tarafından ele alındığı durumlarda ise birbirinden uzak konuların tercih edildiği gözlemleniyor. Bu bağlamda *Siyah Endişe*'nin, çok yerli ve yönlü bir anlayışın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte eserin zenginleştirilmiş baskı ve içeriklerle okur karşısına çıkarılması ve daha geniş kitlelere taşınması umudu seslendirilmelidir.